

[Leden 1981]

O B S A H

- Ivan Klíma / Země. Oheň. Voda. Vzduch. [11]
- Alexandr Kliment / B - N - T [2-4]
- Eda Kriscová / Co se stalo v blázinci - leden [5-11]
- Petr Pithart / Stromy žalují [12-19]
- Jan Trefulka / Recenze s omluvou [20-24]
- Antoni Pawlak / Skutočnost září ve štědrém
světle verše [25]
- Tomasz Jastrun / Polský uzel [25]
- Milan Uhde / Úvahy před premiérou [26-27]
- ik / Lidský činitel [28-29]
- Petr Pithart / Před půl stoletím [30-34]
- Ludvík Vaculík / Trest [35-37]

Copied from a type-written carbon copy (unbound sheets, A4), bound, continuously numbered and made available by DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN TSCHESCHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.v. for research and information purposes. Copyright continues to be held by each individual author and must be strictly observed. If clarification is required, please consult the Centre before publication of any item.
DOKUMENTATIONSZENTRUM, SCHWARZENBERG 6,
D-8533 SCHEINFELD, Tel. 09162/7761

O B S A H

Ivan Klíma / Země. Oheň. Voda. Vzduch.

Alexandr Kliment / B - N - T

Eda Kriseová / Co se stalo v blázinci - leden

Petr Pithart / Strany šalují

Jan Trefulka / Recenze s osluvou

Antoni Pawlak / Skutečnost zářivé středem

světla verše

Tomasz Jastrun / Polský uzel

Milan Uhde / Úvahy před premiérou

ik / Lidský činitel

Petr Pithart / Před půl stoletím

Indvík Vaculík / Trest

4. 7. 81

Země

Země se mnou sdílí
 nenaplněnou láskou
 země se ke mně vztáhne
 požehná mi
 za neudušené chudobky
 za nepolámaná stébla
 za nevyplašené cvrčky
 za neočesané třešně
 ty jí teď spadnou
 do nastaveného klína

Oheň

Když v zimě osamím
 mám ještě stará kamna
 otevřu dvířka
 z plamenů odzírám
 všechny ty drahé tváře
 které už jinde nespatřím
 své lásky
 dokud oheň nezhasne
 pak zase zůstanu
 v zimě a sám

Voda

Říká že jejím znamením je voda
 ale jejím znamením jsou květy
 když jdeme mezi zahradami anebo v lukách
 přesypá jejich jména jako zraka
 lilie zlatohlavá rdesno vrbice a kerblík
 jejich znamením je také oheň
 pod dotykem rtů zaplane
 stolistě jako říže

Vzduch

Neviditelné komíny chrlí dým a síru
 na barokní letohrádky
 egyptským pavilónem neprotéká říčka
 ze stromů po krápějích opadává listí
 které snad víckrát nenaroste
 mžourají z křovin oči trojnásobné smrti
 Chrlím svá slova na urozenou paní
 za duže jejím úředním parkem
 protkán osudově něhou jejich očí
 z duše po krápějích strásám úzkost
 snad ve mně víckrát nenaroste
 mžourají z křovin oči probuzených skřítků

Ivan Klíma

Alexandr Kliment

B - N - T

Jeden sochař rakouské moderní školy měl krásný nápad. Z ušlechtilého kamene vytvořil sochu, která má sdílný název, ale jejíž pojmenování závisí na názoru každého z diváků. Co vidíte? Balík. Zásilku. Bednu. Zabalenou věc. Neznámý předmět v pouzdrě. Jakési bohatství naskládané dovnitř nepřesně charakterizovatelné, ale pevně ohraničené krabice. Řečeno nejprostěji, a jako vždycky tedy zároveň nejtajemněji: něco v něčem.

Na poušti, o jejíž písek se už po tisíciletí válčí, vidíte ležet objekt BRUTO. Blok kamene zdálky ani nevypadá jako kulturní zboží. Zdá se, že tu od věků nepohnutě leží ~~zakryt~~ jak bludný balvan zkamenělá truhla úmluvy, z nebes svržený preroocký meteorit, nebo oltářní stolec, který tu zanechaly křížácké výpravy, anebo vznešený vynález globální počty, jejíž úřední instituce se neuvěřitelně vypařily až na jediný ostatek posledního - a proč ne prvního balíku.

Teprve při bližším pohledu, a kdo se odváží i hmatem, rozeznáváme tesaný reliéf, překládání obalové hmoty, falce a křížující se provazy. Provoz tesaný také do jednoho kusu kamene má svoje vlákno, cit tahu a držení, zavázané uzle.

Jsmo pořád zvědaví jako děti a tajemství nás krásně dráždí. Co je uvnitř? Ale TÁRA, ačkoli je tak věrně udělaná, nedá se strhnout. Zcela realistický detail působí abstraktně, takřka symbolicky jako pomyslná vazba rovnoběžek a poledníků, kterou světoběžník spoutal zeměkouli.

Divák je dojat velkolepým dojmem z díla, které je poměrně malé. Pociťuje úctu před tajemstvím jako kdysi dávno monoteistický apoštol, když stávil v pohanství Římě před chrámem, jenž byl zasvěcen Neznámu Bohu.

Hmota a duše se rozbalit nedá. NETTO zůstane vždycky uvnitř stále ještě za prahem našich posledních objevů. O tom, co je uvnitř, můžeme mít jen představy a jejich líčení se zabývá krásné umění. Jakým~~ax~~ božským obsahem zalidnila anti-ka nebesa a zaplnila temnou prázdnotu smrti? A co je mýtus? Do jaké architektury vystavěla církev obřad latinské mše s tajemstvím božského těla v gramu chleba. A co je víra? Jak dokonale přemohla řeč smrtelnou paměť grafickým znakem písma. A co je slovo? A co je tah štětce a hudební kánon a lidová písnička.

Fyzik říká, že hmota září. Že září srdce, říká milující člověk a nemusí být ani nadaným básníkem. Oba mají pravdu a vždycky budou svobodní, protože neusilují o žádný majetek dělitelný na B - N - T. Vracejí se k obsahu, k jednotě, sevrženosti, hledají a vytvářejí obsah, a proto se vracejí k sobě, což mnohdy znamená do samoty, ale nikdy do opuštěnosti.

Nyšlenky přirovnávám radši ke květinám než k střelám, ačkoli obojí má smysl jen bez obalu. Kdo chce být prostý jako květina, bude zrovna tak křehký. Přírodokytky do papíru nebalí, i když musí zamrznout.

Obalová technika je jeden z velkých hříchů průmyslové civilizace. Věnujeme a musíme věnovat větší pozornost obalu než obsahu. Nechtějte banální ilustrování tohoto faktu a vzpomeňte si jen, jaké starosti vám působí láhve, noviny, knihy, plech, železo, automobily, letadla, bunkry a zastaralé torpédoborce. Nettová краса a tárový ornament se odcizily jako nevěrní manželé, jimž slušnost a ohled na tradice zabranuje v rozvodu. Mám jen bruální konzumování. Zelené lesy mizí v papírnách, spermata ve skafandrech a nitro země se neobjevuje, nýbrž drancuje jen proto, aby se dnes lehce zabalilo, co se zítra s námahou bude vynášovat. Neuvěřitelné! Lidský obsah se má rovnat obsahu zaživací trubice a statistika hladu mě chce celkem oprávněně usvědčovat z rouhání.

Krutá a spletitá povrchnost naší doby nemá žádné univerzální řešení. Ať se každý odvolává na svoji vlastní naději a

obrací ke svým bohům. Ja si jen vzpomněl na jeden kazenný ba-
lík v poušti.

Co se stalo v blázinci

LEDEN

Už je tu zas. Přijel bílým žigulíkem, ani ho nelitoval a zespoda ho posolil. Přinesl mi bonboniéru za šedesát šest korun a dívá se na mne úpěnlivě. Špičkou jazyka si pořád nervózně přejíždí rty, je malý, drobný a pořád pohybuje rukama. Ten typ, co si něco vezme do hlavy a trvá na tom až do omrzení.

- Ona s váma nechce mluvit, řekla jsem mu. A já si ty bonbóny nemůžu vzít, protože stejně nic nepořídíte. Najděte si něco jiného a tohle pusťte z hlavy.

- Já ji přemluvím.

Zavrtěla jsem hlavou.

- Uvidíte.

- Já bych vás tam vzala, zaváhala jsem, protože tu byl už potřetí. Dneska by to šlo, protože tu není pan primář. Dala bych vám bílý plášť, ale už jste byl někdy v blázinci? Nebyl?

- Ona nemůže někam přijít?

- Nemůže a k tomu je slepá.

Zažadonil: - Ale já to od vás nechci zadarmo.

- Já za to nic nechci, stejně nepořídíte.

- A vezmete mne k ní?

Když to neudělám, přijede zas. Uvažila jsem^{mi} kafe. a pořád jsem ho přemlouvala.

- Když já bych to rád zkusil.

- Ale neodlíte mi tam? Ky tu měli lidi z televize, co přišli natáčet stropní malby do nějakého filmu a režisér se mi odporoučel už na chodbě. A to je naše nejhorší oddělení, co leží paní Strouhalová, tam jsme ty televizáky ani nepustili.

Pořád nic. V napjaté tváři očekávání a nervózní ťukání prsty do stolu. Kafe už měl vypité.

- Je tam smrad, protože je nestáčíme přebalovat. A klece. My teďkon dostáváme menší přiděl prášků, tak jsme museli zas na oddělení nastěhovat klece. Předtím jsme je měli schované ve sklepě.

Měl stejně. Držel se těsně za mnou hned jak jsme prošli prvními dveřmi, co se zamykají na trojhránek. Přece jen měl asi strach. Já se kdysi taky bála, když nás nechali na noční dvě ženský s ~~osmačtyřiceti~~ osmačtyřiceti bláznivejma chlapama. Ale víc facek jsem dostala od ženských. Někteří, když se rozzuří, tak má větší sílu než chlap.

Otevřela jsem dveře od pokoje a na prahu jsme zůstali oba dva stát. Paní Krátká u okna začala hned lomit rukama a volat o pomoc. Už je chuděrka celá průsvitná a pořád ne a ne umřít. Volá a volá ve dne v noci. Andulka hned slezla z postele a bosá přicupitala ke mně. Huhňá hlubokým hlasem: puďu domu, puďu domu. Za deset let jsem od ní neslyšela nic jiného.

- Táhle, ukázala jsem mu na třetí postel od okna, kde tělo jen slabě vystupovalo pod pokrývkou. Vysušenou hlavu měla položenou na polštáři a oči zavřené. Rty měla pevně semknuté, skoro nikdy nealuvila.

Spatřil vedle dveří klec, v níž seděla Anežka s rukama rozpaženými a drobným ptačím obličejíkem, v němž tkvěl stále tázavý výraz: kde jsme se tu vzali?

V tom okamžiku trochu zbledl a udělal krok nazpátek. Chvilku trvalo, než ho lačnost přechýlila opět dopředu. Před její postelí, ještě maličko zakolísal a já mu přistrčila židli. Díval se do obličeje paní Strouhalové a viděl tenká chřípí, jak se mu zachvívají dechem. To byl také jediný projev života, který mohl pozpívat. Pak se představil a jeho jméno zaznělo saššně a zbytečně. Stařenina tvář se ani nepohnula. Její duše jakoby tu nebyla, možná byla tam daleko v tom domě. Otočil se ke mně a žádal mne, aby jí přivolala. Ale já

jsem jen pokrčila rameny. Viděla jsem, jak se mu zpotilo čelo.

Pak se znovu představil a ptal se staré ženy, jestli ho slyší. Přikývla. Začal jí překotně vysvětlovat, že se mu zalíbily ruiny jejího statku, že si zamiloval celý ten kraj, že dům je krásný a že by ho rád koupil. Že by ho opravil, už se na to chystá, a že by si to ten dům zasloužil, jinak spadne docela.

Dívala jsem se na její tvář. Jak nehybně ležela, přebytečná kůže se jí sscunula k uším a líce a čelo se vyhladily. Nevidomé oči měla hluboko zapadlé a přes ně přetažená promodralá víčka. Musela být dřív krásná.

Ten člověk pořád brebentil o stavení. Líčil paní Strouhalové v jakém je teď stavu a co by všechno bylo zapotřebí neodkladně udělat.

Znám to stavení, musela jsem jet se sanitákem pro nějaké její věci, když ji přivezli. Je to bývalá zemanská tvrz opuštěná, posazená v krásné krajině s táhlými kopci. Zdaleka je vidět obytný dům, kůlnu a stodolu, zdálky by se to mohlo někomu líbit, ale zblízka bych to nechtěla ani zadarmo. Střechy jsou zničené, krovy rozpadlé a stropy proteklé. Pod domem jsou hluboké snad gotické sklepy a o těch také něco vím.

Nabízel jí sto tisíc, ale její tvář se ani nepohnula. Byla stále silná, nepřemožitelná. Já to věděla od začátku, ale on to nevěděl. Viděl jen její fyzickou podobu, její ubohost, její vydanost všanc. Ale ona řekla: já to neprodám.

Trhl sebou. Asi ho překvapil její hluboký, chraplavý hlas. Kdyby byl znal její příběh, věděl by, že nemá smysl ji přemlouvat. Protože to, co jí drží při životě, je snad urputnost. Je v ní hluboko, u dna její bytosti. Proto snad nemůže umřít.

Byla dcerou bohatého sedláka, kterému patřil statek. V osmnácti letech se vášnivě zamilovala do čeledína, utekla s ním z domu a kdesi na cestách ho ztratila. Pak se prý v Praze živila prostitucí. Její otec jí za nějaký čas šxx našel a násilím ji odvezl domů.

Když rodiče zemřeli, žila a hospodařila na statku se svým bratrem. Dřeli se do úpadu, ona i on. Zdálo se, že se připoutala k půdě, že jí dává svou duši i své tělo a že nic jiného nepotřebuje už k životu. Že její vášní je zasívat a sklízet. Až jednou přišli nějací lidé a žádali je, aby vstoupili do JZD. Objevili se pak ještě několikrát, ale oni před nimi zamýkali dveře. Až jednou přijeli, zajali je a odvezli každého jinam do domova důchodců. Bylo prý to na základě nějakého paragrafu, který neznali. Zavřeli ji do zámečku mezi stařeny, které se kývou celé dny se strany na stranu, hltavě jedí a hašteří se. Její práci rozežrané ruce zjemněly, celá postava se jí zakulatila, ale živila ji jen jediná myšlenka na útěk. Ani na chvíli se jí nevzdávala. Musela jen zjistit, v kterém domově důchodců je její bratr, aby ho mohla zachránit. Věděla, že žena vždycky rozhoduje o základních věcech života a vzala to na sebe. Spolu se vrátí domů.

Mužik u postele pořád mluvil. Že má dvě malé děti, které nenají kam jezdit na prázdniny, že nedaleko bydlí jeho rodiče a on tedy zná a má rád ten kraj od mládí. Jakto, že dosud nevěděl, že je to marné.

Utekla z domova důchodců v jedné zimní zasněžené noci a šla pěšky čtyřicet kilometrů do městečka, kde byl její bratr. Nikdo neví jak, ale unesla ho. A protože nemohl na nohy, vzala ho na záda a vydala se směrem na sever, k domovu. Vyhýbala se silnicím, kde by ji mohl někdo spatřit, šla lesy a polními cestami, denní a noční lednovou krajinou a obcházela zakouřené vesnice. Když moc nařikal, položila ho na chvíli na slámu, nebo na chvojí. Celou cestu kašlal, sípěl a bědoval, ale ona byla tou ženou, která si naloží muže na záda a nese ho, když on už nemůže. Přenesla ho přes pól Čech a jedné noci dorazili ke dveřím statku.

Rozbila kamenem zámek a on zatím na prahu zemřel.

Pohřbila ho druhý den v sadě, pod kořeny jabloně ho uložila na prkna položená na dno hrobu a do tváře mu nasypala zem.

Pak žila sama. Nedostávala žádné peníze a tak k sobě zvala dělníky, kteří pracovali na stavbě dálnice. Vrátila se ke svému řemeslu, protože hospodařit nemohla a nějak se živit musela. Snad jí to přinášelo i nějaké potěšení, když přijímala ty hrubé chlapy v montérkách jednoho po druhém. Byla prý pořád ještě silná a tělo měla pěkné, hladké, i když tvář měla vrásčitou. Střecha nad obytným stavením se tehdy zborčila a strop protékal. Nanosila na pádu slámu slisovanou do krychlí. Nějaký čas trvalo, než se sláma nacucala a pak ji vyměnila za jinou. Byla by tak žila pořád, kdyby ji nechali. Ale oni jednoho dne, opět lednového, poslali statného chlapa, naditého do tvídového saka a do modrého laminátového kabátu. Mohlo mu být něco mezi padesátkou a šedesátkou. Hned se jí nelíbil, ale posadila ho v kuchyni ke stolu a čekala, co jí poví. Pověděl, že se mu už dávno líbí, že tuďy už dlouho obchází, je sám a opuštěný, v lásce zklamaný. Ona by mu mohla dát něco, co dávno hledá. Dívala se na něj ještě chvíli z kouta kuchyně, srostlá se svým domem ve srostlici, vytušila, že nejde o ni, ale o dům, že ho poslali, aby jí připravili o pole, které neobdělávala a o dřevou střechu nad hlavou. Dům byl snad jejím větším tělem a nechtěla ho nikdy opustit, i když umíral rychleji než ona. Poprosila návštěvníka, jestli by jí pomohl přinést něco ze sklepa a když sešli spolu po kamenných točitých schodech do hlubiny, vyběhla nahoru po paměti a zamkla. Kdyby byl neměl služební pistoli a neprostřílel se, byl by tam zemřel. Nikdy by se nikoho nečovolal a ona by ho tam nechala.

Mužik u postele si utíral čelo modrým kapesníkem. Nabízel jí už sto dvacet tisíc. A ona znovu řekla tím mužským hlasem, který ještě zůstával v jejím vychrtlém skoro dětském těle: neprodám.

Možná žije jen proto, že tam někde na táhlém kopci profukuje domem vítr. Jsou pod ním přece hluboké sklepy, jimiž zůstane zanořen do země, i když spadl. Ona sama se také proměňuje ve skelet.

Žila dál podle svého až do svých šedesáti dvou let. Tehdy

přijeli z Psychiatrické léčebny v H. a vzali si sebou na pomoc policii. Běhala po půdách, lezla po střeších a házela na ně slisovanou slámu, ale šest mužů ji nakonec obklíčilo a u komína dostihlo. Přemohli ji a dali ji do svěrací kazajky a tak ji dovezli sem. Já měla tenkrát službu a museli jsme zavolat čtyři ošetřovatele z protialkoholního a pak jsme ji napíchali, až usnula. Za nějaký čas odmítla vstát z postele a od té doby leží a čeká na smrt. Sama jsem myslela, že už vyhořela, ale od té doby, co sem chodí ten mužik posedlý touhou po jejím domě, poznala jsem, že ne. Ale on si myslí, že ji přemůže. Kdyby tak viděl její žluté vyschlé nohy, na nichž visí kůže, kdysi napnutá přes svaly, které se asi už vstřebaly, kdyby viděl proleženiny na zádech, myslel by si třeba, že je ještě ubožejší a ještě víc by naléhal.

- Pomoc, pomoc, volá slabým hláskem pacientka Krátká. Chce přivolat svou sestru Mánu, která jí prý kdysi slíbila, že ji odtud vezme. Mužika to znervózňuje. Také Andulka mu stojí za zády a hučí do něj: puďu domu, puďu domu. A Anežka zahákla hubené křivé prsty do ok a začala cloumat klecí. Budu ji muset jít píchnout.

- Paní Strouhalová, oslovil znovu stařenu. Tak řekněte, prodáte nebo ne.

- Neprodám, řekla. Nechte mne být.

- My bysme vám byli do smrti vděčný, občas bychom vás přijeli navštívit a já bych vám vyprávěl, jak jsem dům zvelebil.

- Jděte pryč, řekla stařena a sevřela rty tak pevně, že jsem poznala, že už nepromluví. Jakto, že nikdy nezvítězila? Když přece silní vždycky vyhrávají a odvážnému štěstí přeje. Byla v ní úpornost pravěké samice, která zuby nehty hájí to co je její. Nehodila se sem. Spíš časově než místně. Máme tu víc takových. Proč tu vlastně ještě je. Třeba ji opravdu drží tanten dům.

- Tak pojte, řekla jsem rázně. Už toho máte dost, nebo

ne? Vstal a uklidil po sobě židli. Pozdravil stařenu, ale ta mu neodpověděla. Ležela zas tak klidně a důstojně jako egyptská mumie.

V kanceláři jsem mu nabídla ze svého cigaretu, ale ani neměl chuť kouřit. Vypadal spíš, že každou chvíli omdlí a tak jsem na něho otevřela okno.

Seděli jsme mlčky proti sobě. Pak řekl: to je ztracený.

- Napadá mne, řekla jsem, abych zkusila míru jeho mravnosti, že byste moh mít tak dlouhý fousy, že byste jina dosáh na nějakou mocnej úřad, kde by jí zbavili svéprávnosti.

- Já ten dům nechci, vykřikl. Já na tohle, sestřičko, nemám nervy ani žaludek, abyste věděla.

Potom odešel. Kěla jsem noční službu a musela jsem za noc několikrát do pokoje, kde leží paní Strouhalová. Klidně oddychovala, zatímco paní Krátká volá o pomoc i v noci. Žádný prášek jí neuspí déle než na tři hodiny. Anežka v kleci strnula, asi dostala větší dávku. Co bude až jednou dojdou léky a všichni se nám rozbláznějí? Bude to brzo?

Eda Kriseová

Stromy žalují

/dvojnásobně opožděná zpráva/

Běžná fráze, novinářské klišé: "Stromy žalují", "Hrozí povodeň", "Němá tvář vyčítá ..." Docela jinak bychom titulček četli, kdyby byl vápětí takto zpřesněn: "Alej stovcetiiletých lip podél silnice třetí třídy č.283 mezi Dolní Hornou a Horní Dolnou, zastoupena JUDr.Pospíšilem, žaluje MNV v Horní Dolné o náhradu škody způsobené na ní tím, že tehdy a tehdy ..." Z fráze se rázem stal absurdní, šokující útok na náš zdravý rozum: stromy přece nemohou mít žádná práva, či právní subjektivitu, řekl by právník. ~~Řekl~~ ^{Posud} vskutku nemá. Jde však o to, zda je náš rozum, který něco takového nepřipouští ani akademicky, tak zdravý, jak samozřejmě předpokládáme. Zda se našim dětem či vnukům nebude zdát náš údiv nad jezerem, které docela konkrétně někoho žaluje, prostě nepochopitelný. Třeba tak, jako se nám zdá nepochopitelné a absurdní, kruté a nespravedlivé, že ve vyspělé antické civilizaci/systému římského občanského práva se jako systému do dnes obdivujeme/ platilo "ius vitae nescique" otce rodiny, tj.právo nad životem a sarti jeho dětí - bez omezení věku. Pod latinskou formulkou se skrývala prostá a tehdy také zcela samozřejmá skutečnost, že otec mohl se svými dětmi udělat - zcela bezpodmínečně a tedy beztrápně - doslova cokoli si usmyslel. Dítě bylo v římském právu vzhledem k otci méně než osobou: bylo pouhým objektem, věcí. Dnes však pokládáme za samozřejmé, že i "homo nasciturus" - člověk počatý, ale dosud nenarozený, je v některých ohledech chráněn právem jako dospělý člověk. Připusťme proto raději, že zdravý rozum je cosi sociálně a kulturně podmíněného, cosi, co se také mění.

x

Úvahy o úloze práva při ochraně životního prostředí jsou vesměs předmětem zájmu poměrně úzkého okruhu těch, kteří jsou profesionálně s tou či onou "částí" životního prostředí svázáni: vodohospodářů, lesníků, půdoznalců, klimatologů, ochranářů ... Jen nepřímý, i když proto nikoli slabší, zájem

na vhodné právní regulaci mají "spotřebitelé" té které "části" životního prostředí: my všichni, kteří dýcháme, pijeme vodu, chodíme na zajíce, na houby nebo jen na výlety, jíme chleba či rádi pstruhy.

"Části" životního prostředí ..., "spotřebitelé" ... Uvovzovky tu naznačují jisté nemalé rozpaky. Rozparcelovat přírodu na části, svěřit její ochramu speciálním institucím, podřídít tyto instituce všem možným ministerstvům, toto všechno upravit složitými soubory právních předpisů a technických norem, vyškolit příslušné specialisty - to vše je a nepochybně zůstane úkolem každé moderní společnosti. A pořád tu bude co zdokonalovat: instituce se budou ve svých činnostech a kompetencích překrývat /jindy či jinde budou spíše zjišťovány mezery/, normy budou zaostávat za vědeckými poznatky, sankce za jejich porušování nebudou dosti odstrašující ... Ale to je poslední slovo právní kultury? - Snad ještě větší rozpaky cítíme, když se sami označíme za "spotřebitele" přírody a když v této roli vyžadujeme, aby nám právní normy garantovaly jakostní spotřebu: stojíme jakoby na jedné straně pultu a trváme na kvalitní a odborné obsluze. Jednou jako milovníci lesního ticha, podruhé jako automobilisté, požadující nejkratší cestu z A do B - přes hory a do-ly a také přes ten tichý les.

Právní řád, jaký si dosud dovedeme představit, dokáže tyto desítky, stovky a nejspíše tisíce často rozporných nároků sladit přinejlepším jen přibližně, dočasně a nedokonalé: je tu příliš mnoho právě specifických požadavků, příliš mnoho konkurujících si dílčích kritérií. Tradiční právo je ve sféře ochrany životního prostředí zatím jen značně nepřehledným, a navíc nestabilním souborem pravidel, zákonů, vyhlášek, nařízení. Někdy jen souborem zbožných přání, slabých vůči ekonomickým imperativům.

Snad jsme tedy již s dostatek jasně naznačili, že nepokládáme za příliš užitečné a podnětné zamýšlet se tu nad přednostmi či spíše nedostatky platného právního řádu, pokud jde o dosavadní způsoby ochrany a tvorby životního prostředí: spíše intuitivně pocítujeme potřebu nalézt místo či

vedle toho něco jako novou "zaklínací formuli", nové hledisko, nový praktický úběžník našich starostí.

Ekologie jako věda o souvislostech mezi živými organismy a jejich živým i neživým prostředím nalezení takového hlediska snad naznačuje. Zatím jen naznačuje, a tedy umožňuje, ale zdá se, že den ze dne nás k němu bude stále více nutit. Ekologie je totiž věda o souvislostech konec konců planetárních. Nezná izolované systémy, nezná izolované "části" životního prostředí. Sleduje zákonitosti, z nichž člověka, lidstvo vyjmout nelze, a tudíž vede ke znepokojivému zjištění, že - brontosaurus to nepřežil. Máme my lidé kdesi /kdo?/ zajištěno /kým?/, že přežijeme doopravdy všechny důsledky našeho spotřebitelského vztahu k přírodě? Nemáme-li nic takového zajištěno, pak je to o důvod víc, proč nejsme ani smyslem, ani cílem či kritériem života na planetě Země.

Ale právě to si dosud vlastně všichni a vlastně pořád myslíme a podle toho i jednáme. Vycházíme z často nevyřčeného, ale o nic méně proto samozřejmého předpokladu, že svět se točí kolem nás a tedy i pro nás. Ekologické poznatky evidujeme někdy se znepokojením, jindy jen s pošetilou škodolibostí, dosud jsme však nepřipustili, aby podstatněji otřásly naším sebevědomím jako příslušníků rodu Homo Sapiens, antropocentrickou představou, že člověk je tím nejdůležitějším na světě. Předpokládáme, že všechno, co se v živé přírodě děje, je třeba poměřovat lidskými potřebami, přáními a rozmary. Že člověk přírodu dostal zřejmě darem a že mu patří jako věc, kterou může směnít, prodat, zahodit ... Že má nad ní ono antické "ius vitae nescique".

Současný trh je kupříkladu výrazně antropocentrický. Antropos - člověk, který tu stojí v centru, je ovšem především člověk - podnikatel /organizátor výroby/ a teprve pak člověk - spotřebitel, reklamou /či nákupními panikami/ zpracovávaný spotřebitel. Co tento člověk nemusí platit v penězích, to se v hodnotových kalkulacích prostě neobjeví. Tzv. "volné statky" jako vzduch, prostor, voda ... se nepočítají, protože člověk - podnikatel je nekoupil; soudí, že byly, jsou a budou jeho - nebo všech, což ovšem může přijít právě nastejno.

Co se odebírá přírodě, to se nepočítá, protože je to ničí. Příroda je tu pouze objektem, čímsi, co je nám k dispozici ... Ekonomové-teoretikové dnes ve světě hledají "neantropocentrický" vymezený pojem hodnoty a čeká tu na ně věru nelehký úkol - nemluvě o tom, zda se jejich objevy budou podnikatelům hodit.

Hledají něco podobného i právníci? Právní filozofové? Právníci bývají zpravidla mnohem konzervativnější než třeba ekonomové. Právo přece je a má být stabilizujícím faktorem. Avšak i právo a představy o právu se v průběhu času mění.

x

Zatím prvním pokusem prolomit nevyslovený, a právě o to nespornější předpoklad soudobé právní kultury - totiž opět antropocentrismus, projevující se v axiomu, že subjektem práv mohou být jen lidé /fyzické osoby/ nebo j e j i c h výtvoři /osoby právníkové/ - byl proces, na kterém "žalovaly stromy". Začal ovšem docela tradičně.

Ochranářská organizace Sierra Club /první toho druhu v USA: vznikla už v sedmdesátých letech minulého století/ žalovala ve jménu ochrany přírodních objektů, resp. estetických hodnot a ekologické rovnováhy údolní krajiny Mineral King Walley v kalifornských horách Sierra Nevada příslušný lesní úřad /U.S.Forest Service/, který povolil, aby turisticko-zábavní společnost Walt Disney Enterprises vybudovala nákladem 35 mil.dolarů v tomto údolí komplex hotelů, motelů a jiných turistických zařízení. - Troufám si tvrdit, tento proces, který pak proběhl ve třech instancích v druhé polovině roku 1971 a v první polovině roku 1972, bude patrně jednou vzpomínán jako významná průkopnická událost.

I když strozy tentokrát ještě "prohrály". Přesněji řečeno, byly jako žalující strana - odmítnuty, i když odmítnutí nebylo zdaleka jednoznačné. V první instanci totiž ochranáři vyhráli. Turistický průmysl se odvolal a u druhé instance byl rozsudek zvrácen s tím, že není sice prokázáno, že lesní úřad měl právo povolit turistické investice, ale že je

zároveň nesporné, že Sierra Club nemá v tomto případě "standing" /právní subjektivitu, nezbytnou k podání žaloby/, protože této organizaci žádná škoda způsobena nebyla. A protože tu není ani "nikdo jiný", kdo by byl poškozen, není možné rozhodnutí první instance potvrdit. I laici vědí, že kde není žalobce, není ani soudce. A žalovat mohl jen ten, ta či to, kdo byl poškozen a kdo přitom měl ... způsobilost žalovat. Stromy za stramu ve sporu ve druhém kole tedy uznány nebyly.

V této fázi vstoupila do konfliktu právní teorie, a to prostřednictvím profesora politické a právní filozofie na Kalifornské univerzitě Christophera D. Stone. Již delší dobu hledal tento teoretik konkrétní právní materiál, na němž by mohl demonstrovat své nekonvenční právaě filozofické představy. Právě probíhající proces byl zřejmě přesně tím, na co čekal. Rychle dokončil rozpracovanou studii a vzápětí ji publikoval, aby svými vývody stačil ještě ovlivnit rozhodování Nejvyššího soudu, před který se případ dostal. Třeba říci, že autorita Nejvyššího soudu je v USA nesrovnatelně větší než v kterékoli jiné západní zemi. Soudcové Nejvyššího soudu patří mezi nejváženejší občany země. A především rozhodnutí tohoto soudu jsou nejen pouhou aplikací práva, ale velmi důležitou formou jeho tvorby.

Stone ve svém eseji doložil, že idea právní subjektivity prošla dlouhým a složitým vývojem. Že teprve postupně byla právní subjektivita přiznávána dětem, starým lidem, duševně nemocným, ženám, cizincům, menšinám ... Tento vývoj nesledoval všude stejnou posloupnost a nebyl všude ani stejně rychlý a už vůbec ne stejně důrazný a důsledný. Právní subjektivita je obecně vzato způsobilost k právům a povinnostem, což ovšem neznamená, že musí jít vždy o způsobilost jak k právům, tak i povinnostem, ani o způsobilost k právům všem. V tomto případě šlo o to, zda "stromy" mají způsobilost být alespoň pasivním účastníkem ve sporu o způsobenou škodu /nebo o odvrácení škody hrozící/.

Kdysi se zdálo zcela nemyslitelné, aby právní subjektivita třeba jen v tom nejužším smyslu jako pouhé právo na život měli třeba cizinci. Dnes by bylo absurdní to nepředpokládat. Ještě snad nesmyslnější se zprvu zdála představa, že nejen fyzické osoby měly by mít právníckou způsobilost. Byl to kopernikánský obrat, když první právní teoretikové a praktičtí začali razit pojem tzv. "právníckých osob". Dnes i laik pokládá za samozřejmé a účelné, aby práva a povinnosti měly takové zprvu kostrbatě složité pojmové konstrukce, jako je firma, stát, politická strana, ale dokonce třeba nadace. Právní svět je dnes doslova "zaldněn" těmito neživými entitami stejně, jako byl kdysi omezen jen na některé privilegované srtelníky z masa a lepší krve.

Okruh možných nositelů práv a povinností se tedy zřejmě stále rozšiřuje. Lidé posléze přivykali zprvu nemyslitelné představě, že ne jen oni - živi lidé - mohou mít práva, a zároveň s tím začali odvykat i právnímu antropocentrismu. lze snad dokonce předpokládat jakousi zákonitost, spočívající v tom, že s vývojem civilizace se stále rozšiřoval okruh kandidátů na právní subjektivitu. Souvisí to zřejmě s rostoucí složitostí vztahů mezi lidmi a jejich prostředím, definovaných stále širěji a širěji, a s nutností jemnější regulace těchto vztahů. Tento proces zřejmě není u konce. Dnes je, jak tvrdí Stone, na pořadu dne uznat právní subjektivitu oceánů, řek, lesů a ostatních přírodních objektů jakožto i přírody jako celku. I tady bude třeba vyřešit nejjeden procesně složitý právní problém, bude třeba nejedné zprvu zcela uměle vyhlížející konstrukce, nejedné absurdní fikce.

Ještě jeden velmi praktický důvod svědčí pro: přírodní statky jsou dnes chráněny nepřímo. Pokutu - penále, kterou zaplatí továrna, jež otrávila řeku, může - podle té které konkrétní právní úpravy - dostat kdokoli, třeba nějaká instituce, zdaleka nikoli jen poškozený, řeka sama. Jinými slovy: nebývá zpravidla zajištěno, aby se pokuta použila na přímé odstranění či zmírnění způsobené škody: úřad, který ji inkasoval, může za ni postavit třeba lepší úřední budovu, ne-

bo může nechat napřímit, zregulovat místní potok. Co by tomu řekli lidé, kdyby byli takto odškodňováni?

Stoncův spis soudcové Nejvyššího soudu USA skutečně studovali a případu pak věnovali velkou pozornost. Právní autorita nejvyspělejší průmyslové velmoci nakonec rozhodla v neprospěch "stromů", ale jen tím nejtěsnějším možným poměrem 4 : 3. Kdyby jen jeden ze soudců zaváhal nad silou tradičních argumentů, znamenal by rozsudek nový precedens a ten v USA zavazuje: předurčuje totiž rozhodování všech soudů v podobných případech. Rozsudek a jeho zdůvodnění /také soudci, kteří byli přehlasováni, připojili své zevrubné vyjádření/ byly publikovány a rozsáhle komentovány v tisku, mluvilo se o něm v Kongresu a o celém sporu vyšla kniha, která se nám velmi opožděně dostala do rukou.

Ke kopernikánskému obratu tedy zatím nedošlo. Ale všechno nasvědčuje tomu, že visí ve vzduchu.

x

Naš právní řád se nejspíše neinspiroje americkými precedenty a tím spíše ne, když precedenty ve vlastním slova smyslu ještě ani nejsou. Rozhodně by však bylo poněkud lehkomyšlné spoléhat jen na postupné zdokonalování soustavy dosavadních pravidel, která ve své podstatě znamenají toliko jistá více či méně účinná omezení možnosti s přírodou manipulovat bez ohledu na normovaná ~~spatřeká~~ omezení. Jak právní myšlení tak i právní praxe musí - dříve či později - prorazit stereotyp jednostranně antropocentrického pohledu na přírodu a chránit přírodu nejen proto, že je pro nás užitečná a že si z vyčíslitelných důvodů nepřejeme o tento užitek se připravit, ale i pro ni samu, právě pro ty její hodnoty, které nejsou nikterak převoditelné na užitečnost či dokonce jen ekonomickou rentabilitu.

Právě to je nejspíše ono nové hledisko, úběžník našich starostí. I naše společnost musí hledat řešení onoho zdánlivě jen juristického problému, zda stromy mají či nemají mít

"standing". Aby nebylo jen poetickou nadsázkou či bezmocným novinářským klišé ptát se, zda vzduch má právo být čistý.

Petr Pithart

Poznámka autora: Text, který je tu nepatrně zkrácen a upraven, byl už před pěti lety napsán pro jeden populární časopis /nikoli právnícký/. Ačkoli byl redaktorem konkrétně objednan a podepsán jen šifrou, nevyšel.

Jan Trefulka

Recenze s omluvou

Pokoušet se po letech znovu v žánru, který už autor málem zapomněl, je vždycky troufalost, ale pokoušet se o to v době, kdy nemá k dispozici víc než papír, psací stroj a informace z rozhlasu, je vlastně nestydatost. Ale okolnosti, jak známo, nejsou normální: shromáždit ucelené a objektivní literárněvědné informace o laureátu Nobelovy ceny Czesławowi Miłoszovi byl by asi úkol proveditelný jen s největšími obtížemi dokonce i tenkrát, kdyby bylo možné postupovat oficiálními cestami. Neoficiálně mi pošta prostě dodala jeho knížku v německém jazyce: *Verführtes Denken /Zniewolony umysł/*. Předmluvu napsal Karl Jaspers, doporučující slova na obálce Heinrich Böll, vydalo nakladatelství Suhrkamp v r.1974. V krátké úvodní poznámce se praví, že se Czesław Miłosz narodil na Litvě v r.1911, v r.1931 založil básnickou skupinu "Zagary", studoval 1934-35 v Paříži a pracoval v rozhlase ve Vilně a ve Varšavě. Překládal Shakespeara, Whitmana, T.S.Eliota a Baudelaira. 1945-50 sloužil v diplomatických službách, 1951 emigroval a od r.1956 žije v USA. Sám o sobě autor píše, že před r.1939 "byl mladý, trochu snobský varšavský básník", s malým okruhem čtenářů, politicky aktivní jenom příležitostnými výpady proti antisemitům a radikálním pravičákům. Zaokupace začal psát poezii obecně srozumitelnější, a protože předválečné poměry v Polsku v něm nezbuzovaly žádný nadšení, přiklonil se po válce k levici. Proč se s novým režimem po několika letech rozešel, to vysvětluje celou knížkou. Je to proto vysvětlení důkladné, mnohovrstevné, mnohostranné a samozřejmě pro nás nanejvýš poučné. Jako už tolikrát může český čtenář jenom povzdechnout nad mírou naší nevědomosti, vyplývající z nemožnosti běžné komunikace a nedosažitelnosti informací.

V čem tedy stručně, tj.zjednodušeně řečeno, spočívá zničující vliv "nové víry" na společnost, co přimělo autora, který si byl plně vědom, že emigrací končí jako básník /tady je Miłosz neúprosný - srovnává situaci básníka, odtrženého-

ho od živé mateřštiny, se situací vědce, který nemá přístup do své laboratoře - a my můžeme jenom vzpomenout Ivana Blatného/, že ho na Západě nečeká žádný ráj, aby se odtrhl od domova?

"Nová víra" v té podobě, v jaké se předává masám, v jaké je vštěpována mladé generaci a rozšiřována ve veřejných projevech a školeních, je brožurková, populární a zkarikovaná podoba vážné vědecké práce, kterou podnikli klasikové socialismu. V této brožurkové podobě se jeví "nová víra" jako univerzální klíč k pochopení celého nám známého světa, všechny problémy jsou jí v podstatě vyřešeny, stačí jenom správně aplikovat základní zákony. Je pochopitelné, že vzbuzuje nejenom u mládeže, ale i u mnohých intelektuálů počáteční euforii. Fascinuje právě svou jednoduchostí, přitahuje je tím, že v ní jako by nacházeli společný jazyk s masami. Cítí, že svět minulosti je třeba změnit, a tady je hotový návod, jak tuto změnu provést. Mechanismus je zvláště mé generaci důvěrně známý. S námi ona "brožurková výchova začala, v nás měla své plamenné zastánce /vzpomínám si, jak jsme jakožto devatenáctiletí studenti prvního semestru plánovali s Milanem Kunderou - je to dávno, snad mu nebude nemilé, že to připomínám - sepsání marxistických dějin světové literatury: všechno nám bylo jasné!/, naše vzdělání má v mnoha oblastech dodneška "brožurkový" charakter a často se přistihujeme, jak nás to mimoděk pudí k tomu zjednodušenému "dialektickému" a "historickomaterialistickému" uvažování.

Prvotní nadšení je ovšem brzy vystaveno kruté zkoušce, když narazí na nevývratná fakta, ať už vědecká nebo životní. Tady potom nastává diferenciací charakterů, lidí, osudů. Někteří jedinci prostě nejsou schopni nevidět skutečnosti, jsou, z hlediska "nové víry", tak hloupí a omezení, že se drží faktů a jsou schopni s nimi pracovat a uvažovat. Ostatní si v široké škále fakta v různé míře přizpůsobují a tím víc, jak se "nová víra" stává jediným oficiálním a jediným možným výkladem světa, jsou ochotni fakta jakoby nevidět. Mílošz velmi obšírně a názorně ukazuje různé způsoby myšlení a subjektivního zdůvodňování této situace, od aplikace orientální nauky o ketmanu, která přímo zakazuje moudrému

člověku dávat své skutečné mínění a vědomosti napospas nevědomcům a nabízí četné možnosti úhybných manévru v myšlení i v praxi, přes odbornictví, sebeobelhávání, vulgární předstírání, lhostejnost až k cynismu a hrubému politickému pragmatismu, jak ho známe z mnoha příkladů. Na osudech čtyř významných spisovatelů, jejichž totožnost by zasvěcený polonista jistě rozluštil, ale která není konečně rozhodující pro autora ani pro čtenáře, dovozuje Miłosz, že ať je povaha talentu jakákoliv - ti spisovatelé jsou velmi různí - ať je způsob existence, který si zvolili nebo k němuž byli okolnostmi dohnáni, i druh maskování jakýkoliv - výsledek je vždy týž: ze spisovatele se ve spolku s "novou vírou" stává propagandista, původní talent je zničen, osobnost destruována. Miłoszův rozbor je o to silnější a sugestivnější, že mezi těmi čtyřmi měl i přítele, že obraz životní cesty všech čtyř autorů se všemi někdy neuvěřitelnými proměnami je psán s porozuměním pro povahy, vnější i vnitřní logiku jejich jednání, bez příkrých soudů a neinteligentního moralizování. Je to otravné čtení - a přece se krápej optimismu pro nás, kteří jsme prožili už dalších pár let, zaleskne: viděli jsme už i několik úspěšných návratů, znovuožití zdánlivě ztracených talentů i několik rehabilitací osobností, rehabilitací, které vydržely a přečkaly nové zkoušky. Nehledě na to, že "nová víra" od té doby ztratila hodně z někdejší fascinující přitažlivosti a důmyslné hry, které s ní kdysi intelektuálně provozovali, se změnily - samozřejmě i díky takovým knižkám, jako je Miłoszova - v průhledné dvorské rituály. Tím se ovšem ze vztahu intelektuál - "nová víra" vytratilo i to poslední, co mohlo být za určitých okolností užitečné: eravní napětí. Zbyl tu známý a dávno všude uznávaný zdvořilostní taneček, podpis na úpisu, v němž ďábel nic moc neslibuje, ale také nevyžaduje podpis vlastní krvi.

V jedné oblasti zůstává ovšem "nová víra" a její zastánci a prosazovatelé stejně zarputilí jako v počátcích: sebe- menší projev odlišného, samostatného myšlení, sebemenší pokus o veřejnou konfrontaci se skutečností vyvolává v nich pocit nebezpečí a samozřejmě následné obranné akce. Zatímco se

dávno necítí ohrožení původními třídními nepříteli /kolik jich ještě přežilo?/, ani venkoven, zneklidňuje je bývalá maloburžoazie /u nás většinou integrovaná mezi dělníky a do služeb/, soustředěně pozorují inteligenci /jako potenciální mozky odporu/ a mají skutečný strach z dělníků, kteří jsou jedinou vrstvou obyvatelstva, která se může poděrně snadno zorganizovat. V ideologické oblasti je samozřejmě stále úhlavním nepřítelem náboženství a věřící lidé /nikoliv státně řízené církve/. Z našeho hlediska by bylo vhodné dodat, že snad ani církve, ani nábožensky cítící lidé nepředstavují pro "novou víru" takové potenciální nebezpečí, jako pořád ještě široké povědomí poměrně nedávné demokratické a sociální národní tradice, spojené s přesvědčením /doloženým praktickou politikou sousedního Rakouska a konečně i NDR/, že vedle režimu "nové víry" existuje alternativní řešení uspořádání společnosti, které - třeba zdaleka ne ideálně - spojuje demokratické a sociální aspekty prakticky mnohem úspěšněji než domácí reálný socialismus. "Masarykismus", stokrát proklínaný a ničený, žije v širokých vrstvách stále a bez Masarykova jména - a to jistě proto, že zdaleka nebyl jenom politickou doktrínou, ale svým způsobem mravním kodexem, který pronikal hluboko do rodinného, osobního života /dokonce i u jeho odpůrců/, a nabyl tak povahy lidové tradice.

Knižka Czesława Miłosze, letošního laureáta Nobelovy ceny za literaturu, "Svedené myšlení", je pro nás pochmurné čtení, protože jasně a přesně ukazuje zdánlivě nezdolatelý mechanismus četných vítězství oné pragmatické politiky, která je spojena s "novou vírou". Ale difference, které mezitím vznikly mezi autorovými prognózami a skutečným vývojem, skýtají přesto i jistou naději. Ta politika má své principiální slabiny a může být úspěšná v časově omezeném údobí. Miłosz dobře vidí, že ani své vlastní horlivé vyznavače a realizátory nenichopna uspokojit, že po sobě chtě nechtě zanechává i v nich osobní hořkost, ponížení, pokoření, pocit ztráty lidské důstojnosti, deziluzi a posléze hlubokou nenávist. Žije na podzemním skladišti výbušnin, které neustále sama proti sobě naplňuje každým aktem násilí na lidské duši. Můžeme jen doufat, že se další vývoj bude ubírat opět jinudy,

opět aspoň trochu jinam, než kam ukazují pesimistické prog-
nozy dneška.

Antoni Pawlak

Skutečnost září ve štědrém světle verše

Byl večer Déšť omýval město
ztuhlé v očekávání Šli jsme
směrem k dokám s němou otázkou
jak dlouho ještě šaty stále více
těžkly kapsy byly plné
posbíraných kapek deště

Před námi brána oblečená v květy
Čára tiché fronty Překročit ji
značí zakusit i mystický pocit Pohled
Mariane řekl jsem - z té strany
méně přší
A byla to pravda

Tomáš Jastrun

Polský uzel

Nebyl k rozvázání
Proto se krčila a žila ve tmě
nebyl k rozvázání
proto jak výbuchy pláče vypukala povstání

Není k rozvázání
proto tu všichni nosí
na šíji
gordický uzel

Tne se do něj
přetne se šíje

/1978/

z polštiny ik

Ú v a h y p ř e d p ř e m i é r o u

Onehdy večer mě odvolali od plotny k televizi. S mladým redaktorem se tam bavili ředitel divadla a dramatik, a to o české dramatické tvorbě. Vcelku se shodli: Nových divadelních her je dost, chybí však kvalita, která by obstála před náročným soudem publika. Napsat text pro divadlo totiž není lehké, dramatik zraje dlouho, než si osvojí potřebnou profesionální dovednost. Na české půdě je to o to nesnadnější, že tu nikdy nevyrostli velikáni schopní založit tradici, aspoň ne takoví, kteří by pro světové drama znamenali to, co pro světovou hudbu například naši velikáni hudební. Nicméně ředitelovo divadlo uvádí nyní premiéru dramatikovy hry. Je za v ní cítit člověčinu. Následovala krátká hraná ukázka, estrádní momentka dost hrubého zrna, ale v souvislostech celovečerního příběhu může vyznít jinak a pravdivěji. Ten dramatik by to uměl. Jeho dosavadní věci by i za normálních okolností patřily ve své oblasti k nejlepším. Jenže copak okolnosti nejsou normální? Tři muži v televizi se o tom nezminili. A přece z českých jevišť zmizela v posledním desetiletí díla prakticky všech nejznámějších divadelních autorů šedesátých let, snad s výjimkou pěti jmen. Můžeme se jen dohadovat, co si o tom ti tři myslí a jak jim je. Možná o tom nevědí, nebo vědí jen málo. Možná vědí vše a schvalují to. Možná se jim to nelíbí, ale jsou přesvědčeni, že se nedá nic dělat. Budiž. Vůbec se nedomnívám, že by kvůli nějakým nehraným dvanácti epikovatelům, z nichž některé kromě toho hrají jinde, mělo u nás přestat divadlo. V Čapkově Věci Makropulos vyčítá jistý starší pán hrdince, že se češe, zatímco on jí sděluje, že se jeho syn pro ni v noci zastřelil. "A mám snad běhat rozčuchaná?" odpovídá dáma a já její repliku nepovažuji za cynickou. Každý má svou situaci, vytvořil ji, pomohl vytvořit nebo ji vytvořenou přijal, a ta je velice konkrétní. Ale právě proto platí, že ~~xi~~ když si někdo dnes v Praze položí nebo nechá položit otázku, proč je tu málo dobrých dramatických novinek, a reaguje jako ti tři, hraje komedii na rakvích. Myslím, že bych to tak viděl, i kdyby

mně v ní nepřípadla role jednoho z nebožtíků pod prkny. Ten večer jsem byl se svým partem dokonce docela spokojen, když už se musí uvádět tenhle repertoár. Ale musí? Za tento otazník jsem se nedobral. Dostal jsem hovězí ledvinky, poprvé za osm let praxe, zkusil jsem je udělat na víně a dopadlo to dobře.

Milan Uhde

L i d s k ý č i n i t e l

/Graham Green The Human Factor, Londýn 1978/

Při četbě každé další Greenovy prózy, ať patří do řady "thrillerů" anebo vážných románů, si uvědomuju, jak si jsou všichni jeho hrdinové podobní. Vykořenění lidé nepatří nikam, i když ze všeho nejvíce touží najít nějaký cíl či smysl svého konání. A proto bloudí, proto jejich domovem je celý svět. Proto nemají nikde domov.

Jestliže Brown v Komediantech vyznává: "Matka si našla černého milence, zapletla se tu, ale já jsem před lety zapomněl, jak se do něčeho zaplést. Jaksi a kděsi jsem zcela ztratil schopnost na něčem se podílet," Castle z Lidského činitele se angažuje, ale angažuje se jako zlá zrádce. Angažuje se bez vášně a bez jakéhokoli hlubšího přesvědčení, neboť si je vědom, že v tomto světě se nesváří zlo s dobrem ale zlo se zlem, a on jenom, protože se citově zaplete v Jihoafrické republice, protože v jihoafrickém apartheidu najde zlo mezi všemi zly nejhorší, přidá se na stranu jeho odpůrců - tedy Moskvy. Román je ve srovnání s ostatními greenovskými prózami podstatně jednodušší, zápleтка vlastně lineární. V přísně tajném "úřadě" /špionážní centrále/ objeví v oddělení pro Jižní Afriku "štěrbinu", již unikají do Ruska důležité informace. Pracovníci jsou v oddělení vlastně jen dva, Castle a jeho podřízený Davis. Podezření padne na Davise, který sází a nadměrně popíjí portské. Ačkoli chybí jakékoliv důkazy, Davis je, aby se předešlo případnému veřejnému skandálu, tiše odstraněn - otráví ho aflatoxinem. Zrada se však dopouští Castle. Ten nyní chápe, že musí co nejrychleji ukončit svoji činnost, dozví se však ještě jednu důležitou informaci, kterou chce sdělit do Moskvy. Domnělá spojka /neboť Castle je svou stranou držen v nevědomosti/ je pro jakousi machinaci s porno literaturou zatčena a Castle podlehně panice. Svoji černou ženu pošle ke své matce a za dramatických okolností, jež jsou popsány s flemingovskou

barvitostí, prchá do Moskvy.

Dostané se mu relativně slušného přijetí. Úřady mu dají peníze, poskytnou byt, telefon, přislíbí i daču. Ale toho, po čem nejvíce touží, své ženy, se nedočká. A tak celé hodiny sedí ve svém moskevském pokoji a čeká aspoň na telefonický hovor s ní. Konečně se dočká, vymění si se ženou několik vět, ale ve chvíli, kdy žena ho prosí, aby neztrácel naději, v telefonu už panuje neporušitelné ticho a ona pochopí, "že linka do Moskvy nefunguje". To je poslední věta knihy. Jako by zdůrazňovala marnost či zbytečnost hrdinova konání. Není úniku před osaměním, před marností ve světě, v němž chybí vyšší smysl, v němž vládne zlo, v němž i naděje na lásku se musí vykupovat zradou. /Castle začal sloužit komunistům, aby zachránil život Sáry, své milenky, která se provinila proti zákonům apartheidu - komunisté mu pomohou, ale žádají za to za se jeho "pomoc". /Castle, který volí svůj osud nejen pod tlakem okolností ale i s mírou jistého idealismu, brzy pochopí - mimo jiné i v důsledku událostí v Československu v srpnu 1968 - marnost či omylnost svého konání/.

Greenevský svět se stává stále více světem absurdních vztahů, jevištěm, na němž se potácejí "vyhaslé případy", mrtví lidé, kteří si lžou, klamou se, kteří se vraždí mluvíce přitom o nejobyčejnějších věcech: o pstruzích, o dosti- zích, o jídle. Lidé, kteří už jen zevnějškem připomínají lí- dí. Jejich konání se změnilo v rutinu, tam, kde se za tímto konáním mihne ještě stopa lidských citů či dokonce vášní, následuje vzápětí krutý a nelítostný trest.

Castle za svůj jediný opravdový cit /přijme svoji ženu i s dítětem, které počal někdo neznámý a miluje ji něžnou a oddanou láskou/ musí pykat vším, co má: svou ztracenou ctí, ztraceným klidem a nakonec prokletím samoty, z níž toužil právě svou láskou uprchnout.

PŘED PŮL STOLETÍM V R. Č. S.

Zhruba před půl stoletím, po politických prázdninách v roce 1929, jevila se Ferdinandu Peroutkovi situace opozice jako nepříliš nadějná. Napsal o tom tehdy poznámku do týdeníku Přítomnost, jehož byl šéfredaktorem a profilujícím autorem, poznámku, která snad někomu může, ale také nemusí něco připomínat. To docela poslední, co bych tu dnes i napříště chtěl objevovat, jsou nepřesné, ale právě tolik svůdné, zdánlivě úlevné analogie. Všechny realie byly tehdy přece úplně jiné! Jenom snad lidé, kteří se mezi nimi pohybovali, byli často podobně počítáni jakomy, byli také ^{tak} strháváni svými osobními temperamenti, jako jsme jimi i my strháváni a byli zaslepováni předseudečností, ne nepodobnou té, která zaslepuje oči i nám ...

Na vysvětlenou k té poprázdninové situaci jen krátce: "občanská" /či "panská"/ koalice, to jest parlamentní většina a jí odpovídající vláda, měly vydržet už jen pár týdnů, neboť jen tolik zbývalo do předčasně vypsanych voleb v říjnu téhož roku. O nich však tehdy věděli snad jen lidé v tom nejzadnějším zákulisí. Už několik let však vzbuzovala stále větší rozpínavost agrárníků vážné obavy všech těch, které nemohlo splést, že se třeba v předcházejících volbách v roce 1925 o hlasy voličů ucházelo dokonce 29 politických stran a straníček. A to byl snad přímo světový rekord.

Pluralita stran, mezi nimiž byla také v důsledku pravidel volebního systému ta agrární zcela nepostradatelná pro vytvoření jakékoli myslitelné varianty parlamentní většiny, byla totiž poněkud ochromená, monotónní pluralita: bez agrárníků nebylo možné vládnout ani vlevo, ani vpravo, ba ani ne ve středu. A přitom získali v posledních volbách jen 13,66% hlasů voličů! I bez politologického školení není nesnadné domyslet, že na vytvoření tohoto monocenského monopolu svého druhu, monopolu, obaleného mnoha velmi pluralitními slupkami, museli se nějak podílet i ti ostatní, především ti v opozici.

Agrární politici si byli patřičně vědomi své výlučnosti, své síly a podle toho si u kormidla noci počínali stále bezohledněji a sobečtěji, arogantněji. To bylo v době, kdy noblesní nadstranické velkorysosti schopného vůdce strany a přitom státníka Švehlu těžká nemoc už natrvalo odvedla z politických kuloárů, kde do té doby zcela bezkonkurenčně kraloval. Tehdy loď republiky, přetížená sociálními a národnostními problémy nabrala poprvé výrazněji kurs doprava.

Byla to tedy pluralita, pohybující se v kterémkoli směru jen velmi opatrně - na dosti příkrém totiž svahu. Opozice byla velmi hlučná a velmi nejednotná /osudové bylo především roštěpení sociální demokracie/, protože často jen jinak, mocensky nešikovněji sobecká: součet sobectví stran v opozici prostě nevydal na majoritu.

Občansky angažovaní intelektuálové, jako právě Peroutka, K. Čapek či Stránský /vydavatel lidových novin/ cítili se mezi autoritativními stavovsko-stranickými establišmenty jako nazi v trní. Plni nadějí a dobré vůle, inspirováni ideály nasarykovského realismu, založili v roce 1925 vlastní stranu, stranu inteligence a městských středních vrstev vůbec /Národní stranu práce/. Ve volbách, které je po dvou měsících působení vlastně zaskočily, nezískali - také díky účelovému podrázu vládních stran, totiž změně volebního zákona - ani jediný mandát. K mnoha slušných lidí s citlivějšími útroby potýkalo se tehdy s mocným pokušením zcela rezignovat na angažovanost, spojenou se stranickou příslušností.

Čím byla tenkrát opzice bezmocnější /jakkoli většinu většiny tvořilo po léta jen několik mandátů/, tím pošetilejší se její mluvčí z nevládních stran zbavovali zábran, které v sobě zahrnuje odpovědnost konstruktivního přístupu k problémům doby a s tím větší horlivostí oddávali se značně snadné protiagitaci, hraničící s demagogií. Platila však i opačná závislost - či snad platila především ona? - O tom však už Ferdinand Peroutka v 37. čísle IV. ročníku Přítomnosti /na str. 580 a 581/:

Agrárářci zahajují podzimní sezonu.

Hodláme zde napsati opět jedno ze svých situačních pozorování, pro které o nás lidé říkají, že nejsme "ani ryba ani rak" a že jsme neschopni rozhodnout se pro to či ono, čímž myslí, že se nestavíme bez výhrad ani na stranu vlády ani na stranu opozice a že odpíráme vidět zde všechno jen v černé barvě a onde všechno jen v bílé. V této neřesti, kterou učenější lidé nazývají relativismem, hodláme pokračovat, pokud pero v ruce udržíme. Někteří lidé si myslí, že je možno energicky se postavit jen na stranu vlády nebo na stranu opozice a že nic třetího neexistuje. Tito lidé se mylí: je možno také energicky se postavit na stranu pravdy a uvažovat o problémech bez ohledu na to, jak se k nim staví vláda nebo opozice. Většina lidí má před očima v politice nejdříve strany, a stará se o to, co tomu nebo onomu ta která strana říká: podle toho se pak pevně rozhodne a naválí na jednu stranu všech sto procent dobra a na druhou všech sto procent zla. Tohoto způsobu myšlení jsme se vždy varovali. Podle našeho názoru cesta za nějakým cílem nevylučuje se s přesným viděním skutečnosti. Ostatně ztráta, která vyplývá z naší zatvrzelosti, není tak veliká, neboť co jsme my jediná proti všem těm stům žurnalistům, z nichž každý je nadšeně buď ryba nebo rak a každý je schopen velmi energicky postaviti se za mínění své strany a nikdy nezakolísati - leda v tom případě, že právě přechází z jedné strany do druhé. Spolehlivé ctnosti těchto mužů už asi nikdy nedosáhnem, už proto, že nemáme oněch klapek na oči, které jejich ctnost tak chrání. Ale ngbízíme svým kritikům útěchu: to, co na nás nazývají relativismem, je kapka v moři odhodlaných mužů, kteří píší "Venkov", "Národní listy", "České slovo", "Rudé právo" a ostatní noviny a kteří se relativismem nikdy neprovídní.

Jak se tedy jeví situace po politických prázdninách v našich očích, které, jak známo, nejsou ani rybíma ani račíma očima? Můžeme vládu jen hanit a opozici jen chválit? Je situace vládní většiny úplně mizerná a situace opozice naprosto výtečná? Patříme také k opozici, ale

měli jsme s většinou opozičníků spory o tom, jak dlouho bude tato vláda trvat. Oni od jejího prvního dne tvrdili, že je to chajda na spadnutí, a že její dny jsou sečteny; my naopak tvrdili, že tato vládní koalice má v sobě element trvalosti a že nepomýšlí na to se zase co nejdříve rozejít. V této poznámce províníme se proti opozičním cnostem zase asi tím, že zkonstatujeme v nynějším postavení opozice určité slabiny a že o nich budeme mluvit. Politická sezona začíná, a chce-li se někdo dívat na věci tak jak jsou, nemůže nevidět, že iniciativa není tentokráte u opozice. Agrární strana má nesporný úspěch v tom, že - jak nyní už je docela patrné - dala pro nejbližší dobu politice thema: zemědělskou krizi. Situace opozice je ^{pak} taková, že tomuto thematicu odpíratí se neodvážívá a s žádnými vlastními thematicy nepřichází. Opozice zdá se mít nyní velký nedostatek thematic, která by mohla vrhnout do politické areny a jimiž by zaujala mysl veřejnosti. Pro opozici je to velká závada, neboť boj mezi vládou a opozicí se může vybojovat jen na konkrétních důležitých thematictech. Nestačí říci: oni jsou vládní většina, a my jsme opozice. Je nutno říci, proč oni jsou ve vládní většině a proč my v opozici. Je nutno předložit svůj vlastní plán. To opozice nyní nedělá; paběrkuje jen na opozičním poli, svádí malé šarvátky, které brzy budou zapomenuty. Nepřichází-li opozice s vlastními thematicy, bude mít úspěch ten, kdo s nějakým thematicem přijde. Agráři tak učinili a na debatách opozice o zemědělské krizi je pozorovat rozpačitost. Krizi zemědělství ovšem upřít není možno, a musil jí přiznat i opoziční tisk. Těchto rozpaků by se měla opozice zbavit. Na prosperujícím zemědělství má v tomto státě mít zájem vláda i opozice, nesmí tedy opozice pokládat za svoji porážku, bude-li krize zemědělství nějak řešena. Naopak, měla by přijít s vlastními iniciativními návrhy a neponechávat agrárikům monopol v této věci. Psali jsme letos už v jednom článku o tom, kam až smí jít naše opozice proti agrárikům, a řekli jsme, že nikoliv tak daleko, aby podkopávala kořeny zemědělské

produkce. S nutností určité ochrany agrární výroby musí se i socialistická oposice jednou bez kyselých obličejů vypořádat. Stabilita tohoto státu není založena výlučně na průmyslu, nýbrž také na zemědělství, a muži, kteří chtějí býti nazýváni státníky, mají míti jasný pohled pro potřeby obou složek.

Ovšem je zde dovoleno i nutno rozeznávat: je třeba odlišovat ty věci, které prospívají zemědělství od těch, které prospívají agrární straně. Lidová strana dala nedávno dobrý příklad takového zdravého rozlišení: plně souhlasila s myšlenkou živelního pojištění, stejně úplně však zavrhovala takový návrh pojištění, který by v první řadě posiloval politickou moc agrární strany. I oposice musí být ochotna dát zemědělství slušnou ochranu, která mu ovšem právě tak patří jako průmyslu, a nemusí se stydět za tento zájem, neboť je to zájem celého státu; je lépe přijít s vlastním návrhem než tiše se dívat, co agráři se svou většinou provedou. Spolupráce dává právo na záruky, že díla nebude zneužito ve prospěch jediné strany.

-fp.-

/Vybral a úvodní glosou opatřil Petr Pithart/

Ludvík Vaculík:

Trest
/fejeton/

Je konec roku, proto jsem zaslechl zprávu, neřádal jsem však dobře pozor, že se jakási výroba, tuším že celá průmyslová, zvýšila za pětiletku zas o dvacet procent. Zhrozil jsem se. Jak dlouho to miní pokračovat? Kdo je tím vinen? Je to obłudné!

Když jsem před vánoci poslouchal lidové brblání, čeho všeho že není, štěpilo mě to na dvě bytosti. Ta horší ovšem souhlasila s lidem a docela by s ním i táhla před radnici. Svou lepší bytostí, která náhodou byla v přesile, jsem se však hned zorientoval a postavil se proti usplavnění Berounky. To není ředitel dobré české školy, to je najatý Nezamysl, kdo studentům ukládá vzít si na hory dvoje lyže: sjezdovky i běžky! Neboť přispívá k tlaku na výrobu, obchod, ale také na stavbu lyžařských vleků, takže další horské svahy budou zohaveny, další zábavné železo pro líné blbce má se kupovat, válcovat a vozit, a tichými lesy západně od Brna zamýšlejí dokonce prorazit závodní dráhu na motokros. Ale nač jsou závody aut, když pro život člověka je jedno, jakteré jede rychleji, a jenom zkažení prostáccí dávají tomu význam, ti oblíbení nebezpeční voliči všeho velkého, kteří si každých pět let vymucují o dvacet procent víc, stereotypně opakujíce, že je to k obecnému blahu, a zatím už přestávají vědět, co lidské blaho obsahuje.

Před sto jedenačtyřiceti lety, v březnu 1840, přišel na magistrát ve Vysokém Mýtě obuvnický tovaryš. Byl malé postavy, oválného obličej, blond vlasů, jménem Václav Čejp, svobodný, katolík. Bylo mu právě dvacet let, začínalo právě jaro: přišel si pro vandrovnickou knížku. Otvírám její odřené šedivé desky. Vidím, že byla vydána "dle nejvyššího patentu od 24. února 1827", a čtu německy psanou výzvu: "Všecky tu i cyzozenské úřady se žádají, aby ukazatele nechaly nerušeně /unbeirrt/ samotam táhnouti /hin und her zichen zu lassen/ a šly mu možné na ruku /den thunlichen Vorschub zu leisten/."

Nevím, kady ten tovaryš potom táhnul, první zápisy jsou buď od původu nečitelné či později deštěm cest rozpité, a zbytek listů docela chybí. Následuje zadní papndeklová deska, popsané záznamy, kdy se běhala a telila kráva, to už byl Václav Čejp z vandru doma.

Nikoho ovšem neomráčí velkomyslná slova patentu z 24.února 1827, kdo ví, jak podivuhodně umí se provádění zákona lišit od jeho litery. Hledím do té vandrovnické knížky vzrušeně na něco jiného, čemu se skoro věřit nedá a nikdy jsem o tom dokonce ani neslyšel. Jsou to slova už i česky tištěného "vejtahu z cyrkuláře od 12.prosince 1828", tedy prováděcí pokyn, jak se má té knížky užívat:

"Vandrovnická knížka má se při vstoupení do díla poskytovateli práce do přichránění odevzdati. Když tovaryš z díla vystoupí, má poskytovatel práce s dělníkem a s vandrovnickou knížkou k vrchnosti dojíti a tam věrně udati čas, jak dlouho dělník v díle byl, a jestli znale nebo šikovně, pilně a věrně se zachoval, má tyto vlastnosti potvrditi, a vrchnost o b é do vandrovnické knížky vepsati.

Kdyby však vysvědčení z ohledu těchto vlastností chvalitebné nebylo, má se jen, jak dlouho v díle, aneb z nadřečených vlastností jen to vepsati, co by k prospěchu dělníkovi sloužilo."

Bývají slovem líčeny, štětcem malovány a notou opěvány romantické cesty vandrovních, potoky, z nichž pili, horská stavení, kde se jim dostalo noclehu, a živé pěší městečko, kde se nakonec přiženili do živnosti či si odtama odvedli ženu. Nad tím vším cítí se smířlivý stesk, neboť se jaksi uznává, že s tou ztrátou bylo užitečné se smířit.

Já teď cítím, a doporučuju, jiný a nesmiřitelný stesk: za oním patentním, a přece tak prostým oběžníkem. Teprve on domalovává pohádku naší evropské mladosti, když slušně zajištění byli jsme ~~čtverem oděvem~~ čtverem oděvu - pro čtvero ročních dob, a neblo nám tedy zatěžko jít do kopce nohama. Kdy naše vrchnost zakázala si slyšet o nás špatný posudek, protože se věřilo v naše polepšení na novém místě.

Moje horší bytost svádí mě teď silně, abych rozproudil úvahu o rozdílech mezi vrchnostmi: o rodokmenu té naší, o její povaze a mravech, o hrázích, jež jí v noci nedají spát a ve dne být laskavou. Nebo dalo by se mluvit o "osvíceném absolutismu" a "vyspělé socialistické společnosti". Byla by to úvaha chybná a nezlepšila by se, ani kdybych do ní částečně z opatrnosti a částečně spravedlivě vstoupil říše ležící západně od naší, kde přes rozdíly v metodě stesk je podobný. Místo toho navrhuju každému samostatnou úvahu o jiném: kdy na svém vandru přetížili jsme svůj ranec tak, že pro jeho váhu odbočili jsme špatně: na cestu, která nás automaticky musela dovést do betonového tunelu, takže hledkou rychlostí 4 % za rok vřítíli jsme se do říše, kde vrchnost neuvěřitelně naopak žádá všechny úřady, ba zřizuje k tomu zvláštní a nové, aby o nás sepsaly všechno, co nejhoršího dá se na nás najít.

Když slýchám lidové brblání proti takové nešlechtnosti, má horší bytost táhne mě jít s reptajícím davem před radnici. Ale nepůjdu. Protože naše vrchnost vznikla z téže potřeby jako naše dnešní štěstí, náš blahobyt, náš úkryt před hladem, zimou a deštěm. Tedy stejným procesem jak olej na hladinách řek, nánosy rezavého plechu u lesních cest a jak popel na sněhu. Je to vrchnost vpravdě lidová. Má lepší bytost ji teď právě miluje. Je to trest na všechny, kdo se vozí dolů s hory, na niž vlastníma nohama vystoupit jsou už sartelně líní.

/leden 1981/